

จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง:
ภาพรวมและการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา

**Epigraphy in Middle Indo-Aryan Languages:
An Overview and Previous Studies**

ออสการ์ ฟอน ฮินูเบอร์*

อรุณทัช อ่อนพุ่ม** และชาคริต แหลมม่วง** (แปล)

OSKAR VON HINÜBER

Arunothai ONPHUM and Chakhrit LAEMMUANG (Translated)

* มหาวิทยาลัยไฟรบวร์ค ประเทศเยอรมนี

University of Freiburg, Germany

** ศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

DCI Tipitaka Research Center, DCI, Thailand

ดาวน์โหลดบทความ

ตอบรับบทความ (Received) : 1 ต.ค. 2565

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 1 พ.ย. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 22 ม.ค. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ม.ค. 2566

DOI : 10.14456/djbs.2023.4

บทคัดย่อ

ความรู้เกี่ยวกับภาษาอินโด-อารยันยุคกลางนับเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยภาษาบาลี ภาษาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ อรรธมาคธี มหาราชภูรี เศารเสนี มาคธี คานธารี ไปศาจี บทความนี้มุ่งนำเสนอภาพรวมของจารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง โดยแปลถอดใจความจากเนื้อหาตอนหนึ่งในหนังสือภาษาเยอรมันชื่อว่า *Das ältere Mittelindisch im Überblick* (ภาพรวมของภาษาอินเดียบุราณยุคกลาง) ข้อความจารึกเหล่านี้ถูกพบในอินเดียและดินแดนข้างเคียง ปรากฏอยู่บนหิน โลหะ เปลือกไม้ แผ่นไม้ และดินเผา จารึกดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ 1. จารึกพระเจ้าอโศก 2. จารึกรุ่นถัดมา 3. เหรียญและตราประทับ

จารึกพระเจ้าอโศก ทำขึ้นในช่วง 268-232 ปีก่อนคริสตกาล แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ จารึกภาษาทางการ จารึกภาษาถิ่นตะวันตก และจารึกภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ (คานธารี) จารึกรุ่นถัดมา ทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4 แบ่งเป็น 6 กลุ่ม คือ จารึกทางตะวันตก จารึกทางตอนกลาง จารึกทางตอนใต้ จารึกทางตะวันออก จารึกทางตะวันตกเฉียงเหนือ และจารึกปรากฏตสิ่งหล ส่วนเหรียญและตราประทับ มีรวบรวมจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์บางแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์บริติช สำหรับอักษรบนตราประทับทางพุทธศาสนา เริ่มมีปรากฏตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล

เนื้อหาในบทความมีกล่าวถึงจำนวนจารึกที่พบ และให้ข้อสังเกตทางลักษณะภาษาในจารึก รวมทั้งแสดงรายการเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องซึ่งเรียบเรียงเป็นภาษาต่าง ๆ ได้แก่ อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการค้นคว้าเชิงลึกยิ่งขึ้นไป

คำสำคัญ: อินโด-อารยัน จารึก เหรียญกษาปณ์ ตราประทับ พราหมณ์ ไชโรษฐิ

Abstract

Knowledge of Middle Indo-Aryan languages is essential for studying the Pāli language. The languages that fall into this group include Ardhmāgadhī, Mahārāṣṭrī, Śaurasenī, Māgadhī, Gāndhārī, and Paiśācī. This article aims to present an overview of Middle Indo-Aryan engraved epigraphy. Its content has been concisely translated into Thai from a section of a German book entitled *Das ältere Mittelindisch im Überblick (The Overview of Middle Indo-Aryan Languages)*. This epigraphy was found in India and its neighboring territories. It appears on stone, metal, bark, wood, and clay. Such epigraphy is classified into three categories: 1) Aśoka's inscriptions, 2) later inscriptions, and 3) coins and seals.

Aśoka's inscriptions were created between 268-232 B.C. They can be divided into three groups: inscriptions in the official language, inscriptions in the western dialect, and inscriptions in the northwestern dialect (Gāndhārī). Later inscriptions were made between the 3rd century B.C. and the 4th century A.D. They can be divided into six groups: Western inscriptions, Central inscriptions, Southern inscriptions, Eastern inscriptions, Northern inscriptions and Sinhalese Prakrit inscriptions. Coins and seals are exhibited in museums such as the British Museum. The letters on the Buddhist seal began appearing in the 1st century B.C.

In the article, there are some notes on language characteristics in inscriptions and mentions of inscription numbers that were found. Moreover, there are many relevant references written in various languages, viz. English, German, French, and Japanese, as a guide for further in-depth research.

Keywords: Indo-Aryan, Inscription, Coin, Seal (emblem), Brāhmī, Kharoṣṭhī

เกริ่นนำจากผู้แปล

ภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง (Middle Indo-Aryan languages หรือ Middle Indic languages) ได้แก่ อรรถมาคธี มหาราษฎร์ เศคารเสนี มาคธี คานธารี ไปศาจี รวมถึงภาษาบาลีก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย¹ ความรู้เกี่ยวกับภาษากลุ่มนี้นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยภาษาบาลีอยู่ไม่น้อย Oskar von Hinüber ปราชญ์ด้านภาษาศาสตร์วิทยาได้เรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับภาษากลุ่มนี้ไว้เป็นภาษาเยอรมันในหนังสือชื่อว่า *Das ältere Mittelindisch im Überblick* (ภาพรวมของภาษาอินเดียบราหฺมยุคกลาง) จัดพิมพ์ฉบับปรับปรุงในปี ค.ศ. 2001 (พิมพ์ครั้งแรกปี ค.ศ. 1986) จุดเด่นของหนังสือนี้คือ มีการแนะนำชื่อเอกสารค้นคว้าเพิ่มเติมแทรกอยู่ในตัวเนื้อหาตลอดทั้งเล่ม² บทความนี้ได้คัดเลือกตอนว่าด้วย “จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง” เป็นเนื้อหาย่อหน้า §14-31 ซึ่งปรากฏอยู่ในบทที่ 2 ส่วนต้น (ตอน A) ของหนังสือมาแปลถอดใจความ³

¹ ภาษาเหล่านี้สามารถเรียกโดยรวมได้ว่า ภาษาปรากฤต

² ชื่อเอกสารเหล่านี้ ผู้แปลจะแสดงไว้ที่เชิงอรรถ โดยมีได้นำมาลงไว้ครบทั้งหมดตามต้นฉบับ สำหรับส่วนที่มีได้นำมาลงไว้ จะเป็นรายการที่เนื้อหาที่มีความสำคัญไม่มาก เช่น เป็นบทความวิจารณ์หนังสือ รวมถึงบางรายการอ้างอิงที่ผู้แปลไม่สามารถสืบค้นรายละเอียดมาแสดงให้ครบถ้วนได้ตามหลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา นอกจากนี้หากผู้แปลพบแหล่งข้อมูลออนไลน์ของเอกสารอ้างอิงก็จะใส่เพิ่มไว้ที่เชิงอรรถและคำอธิบายอักษรย่อด้วย (แหล่งข้อมูลออนไลน์ที่ใส่กำกับไว้ในเชิงอรรถแล้ว จะไม่นำไปใส่ไว้ในบรรณานุกรมอีก)

³ เนื่องด้วยข้อกำหนดของทางวารสารเกี่ยวกับความยาวของบทความที่จะลงตีพิมพ์ จึงมีเนื้อหาบางส่วนในต้นฉบับที่มีได้นำมาแปล โดยเนื้อหาส่วนที่ละไว้นี้ส่วนใหญ่เป็นข้อความที่แทรกเสริมเข้ามา ซึ่งในต้นฉบับจะใช้ขนาดอักษรที่เล็กกว่าข้อความปกติ นอกจากนี้ในการแปลศัพท์เฉพาะทางวิชาการ หากจำเป็นต้องระบุคำดังกล่าวเป็นภาษาต่างประเทศกำกับไว้ ผู้แปลจะเลือกใช้เป็นภาษาอังกฤษ (มีได้คงไว้ตามชื่อเรียกในภาษาเยอรมันตามต้นฉบับ)

ต่อไปนี้เป็นเนื้อความที่ได้ดำเนินการแปล ประกอบด้วย 3 หัวข้อหลัก คือ
1. จารึกพระเจ้าอโศก 2. จารึกรุ่นถัดมา 3. เหริยญและตราประทับ⁴

1. จารึกพระเจ้าอโศก

[ข้อมูลทั่วไป]

§14. จารึกภาษาอินโด-อารยันยุคกลางอันเก่าแก่สุดเท่าที่ค้นพบนั้น สลักขึ้นตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าอโศก (ครองราชย์ปี 268-232 ก่อน ค.ศ.)⁵ ได้แก่ (1) จารึกศิลาใหญ่ (Major Rock Edicts) 14 หลัก (2) จารึกเอกเทศพิเศษ (Separate Rock Edicts) 2 หลักที่เฮาติ (Dhauri) และเซาคฑะ (Jaugada) ซึ่งอยู่ในแคว้นกาลิงคะสมัยนั้น (3) จารึกบนเสาอโศก (Pillars of Aśoka) 7 หลัก และ (4) จารึกขนาดเล็กอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งบางหลักเป็นภาษากรีก ภาษาแอราเมอิก (Aramaic)⁶

⁴ ส่วนที่ 3 นี้ ในต้นฉบับมีเนื้อหาแสดงไว้ค่อนข้างสั้น

⁵ ดูเพิ่ม IG 125; Gérard Fussman, "Pouvoir central et régions dans l'Inde ancienne: le problème de l'empire maurya," *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, 37, no. 4, (July-August, 1982): 621-647, www.jstor.org/stable/27581536. (ผู้แปล - บางแหล่งข้อมูลว่า พระเจ้าอโศกครองราชย์ช่วงปี 269-232 ก่อน ค.ศ.)

⁶ ดูเพิ่ม K. R. Norman, "Notes on the Greek Version of Aśoka's Twelfth and Thirteenth Rock Edicts," *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1972): 111-118, www.jstor.org/stable/25203367 = CP I 144-155; Helmut Humbach, *Die aramäische Inschrift von Taxila* (Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1969); G. Djelani Davary, and Helmut Humbach, *Eine weitere aramäische Inschrift der Periode des Aśoka aus Afghanistan* (Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1974); B. N. Mukherjee, "The Taxila Edict of Asoka," *Journal of Central Asia*, 7, no. 1, (1984): 17-27; "A Note on the Khandahar Fragmentary Aramaic

หลังจากที่ John Prinsep ได้ไขปริศนาของอักษรในจารึก (อักษรพราหมี และอักษรขโรษฐีซึ่งพบทางตะวันตกเฉียงเหนือ) ในปี ค.ศ. 1837 แล้ว⁷ ได้มีการตีพิมพ์ขานานใหญ่ครั้งแรกโดย Alexander Cunningham⁸ แม้ว่าในปัจจุบันผลงานเล่มนี้จะมีบางส่วนที่ล้าสมัยไปบ้าง แต่คำอธิบายเกี่ยวกับแหล่งค้นพบจารึกยังเป็นเนื้อหาที่มีคุณค่าอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบเสาอโศกในทางโบราณคดีโดย John Irwin⁹

ผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับจารึกพระเจ้าอโศกมีสืบเนื่องเรื่อยมา ได้แก่ E. Hultzsch¹⁰ นำเสนอข้อค้นพบใหม่หลายอย่างในงานของตน และมีฉบับอธิบาย

Inscription of Asoka,” *Śrī Dīnēśācāndrikā, Studies in Indology: Shri D.C. Sircar Festschrift* (Delhi: Sundeep, 1983): 407-410; *Studies in the Aramic Edicts of Aśoka* (Calcutta: Indian Museum, 1984); Gikyō Itō, “A new interpretation of Aśokan inscriptions, Taxila and Kandahar I,” *Studia Iranica*, 6, (1977): 151-161; “Aśokan inscriptions, Laghman I and II,” *Studia Iranica*, 8, (1979): 175-183.

⁷ Ernst Windisch, *Geschichte der Sanskrit-Philologie und Indischen Altertumskunde I* (Strassburg: Karl J. Trübner, 1917), 105-106, www.archive.org/details/geschichtedersan01winduoft.

⁸ Alexander Cunningham, *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol. I: Inscriptions of Asoka* (Calcutta: Superintendent of Government Printing, 1877), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.35693.

⁹ John Irwin, “Aśokan Pillars: A Reassessment of the Evidence,” *The Burlington Magazine*, 115, no. 848, (November 1973): 703-720, www.jstor.org/stable/877526; 116, no. 861, (December 1974): 712-726, www.jstor.org/stable/877843; 117, no. 871, (October 1975): 631-643, www.jstor.org/stable/878154; 118, no. 884 (November 1976): 734-753, www.jstor.org/stable/878588.

¹⁰ E. Hultzsch, *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol. I: Inscriptions of Asoka, New Edition* (Oxford: Clarendon Press, 1925), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.135307.

เพิ่มเติมโดย Jules Bloch¹¹ ซึ่งได้ทำการแปลใหม่ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจ รวมทั้งมีการตีความจารึกโดยพิจารณารูปแบบการซ้อนพยัญชนะ (Gemination)¹² นอกจากนี้ยังมีผลการศึกษจารึกที่เอรราคุติ (Erraguḍi) โดย Ulrike Niklas¹³ และมีผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับการค้นพบจารึกพระเจ้าอโศกขนาดเล็กอีกด้วย¹⁴

¹¹ Jules Bloch, *Les inscriptions d'Asoka* (Paris: Les Belles Lettres, 1950).

¹² ดูเพิ่มเติม Klaus Ludwig Janert, *Abstände und Schlußvokalverzeichnungen in Asoka-Inschriften* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1972), <https://doi.org/10.26015/adwdocs-1850>; Ulrich Schneider, *Die grossen Felsen-Edikte Aśokas: kritische Ausgabe, Übersetzung und Analyse der Texte* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978).

¹³ Ulrike Niklas, “Bemerkungen zu einer neuen Edition der 14 großen Felsenedikte Aśokas in Erraguḍi,” *Studien zur Indologie und Iranistik*, 10, (1984): 213-229; *Die Editionen der Aśoka-Inschriften von Erraguḍi* (Bonn: VGH Wissenschaftsverlag, 1990).

¹⁴ D. C. Sircar, *Aśokan Studies* (Calcutta: Indian Museum, 1979), www.archive.org/details/in.gov.ignca.67068; Gustav Roth, “Notes on Inscriptions of Aśoka,” *Prajñā Bhāratī*, 2, (1982): 32-53 = IS 367-390; P. K. Andersen, *Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka I: Critical Edition* (Freiburg: Hedwig Falk, 1990); K. R. Norman, “Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka,” *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, no. 2, (July 1991): 243-253, www.jstor.org/stable/25182325 = CP VI 214-232; Harry Falk, “The Preamble at Pāṅgurāriā,” *Bauddhavidyāsudhākaraḥ: Studies in Honour of Heinz Bechert on the Occasion of His 65th Birthday* (Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica, 1997): 107-121, www.vdoc.pub/download/bauddhavidyasudhakarah-studies-in-honour-of-heinz-bechert-on-the-occasion-of-his-65th-birthday-adm25vjbv2u0.

[ลักษณะภาษาบางประการ]

§15. จากภาษาที่ใช้จารึก สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

(1) ภาษาทางการ¹⁵ ได้แก่ จารึกศิลาใหญ่ และจารึกบนเสาอศก ยกเว้น จารึกที่คิรนาร์ (Girnār) ซาห์บาชการ์ฮี (Shāhbāzgarhī) และมานเสห์รา (Mānsehrā)

(2) ภาษาถิ่นตะวันตก ได้แก่ จารึกที่คิรนาร์ (Girnār) พบลักษณะบางอย่างทางภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษาบาลี¹⁶

(3) ภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ หรือเรียกว่า คานธารี (Gāndhārī) ได้แก่ จารึกที่ซาห์บาชการ์ฮี (Shāhbāzgarhī) และมานเสห์รา (Mānsehrā) ภาษาในถิ่นนี้ยังอาจจำแนกลงไปได้อีกเป็นสองแบบย่อยซึ่งปรากฏความแตกต่างกันเล็กน้อย ทั้งยังมีลักษณะพิเศษหลายอย่างที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับภาษารุ่นหลังของถิ่นนี้

นอกจากนั้น K. R. Norman¹⁷ ได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาของจารึกบางแห่งว่า มีลักษณะภาษาที่ไม่สอดคล้องกับภาษาในท้องถิ่นนั้น อีกทั้งมีใช้ภาษาทางการ¹⁸

¹⁵ ผู้แปล - หมายถึง ภาษาหลักที่ใช้ในราชสำนักของพระเจ้าอศกมหาราช

¹⁶ ผู้แปล - แม้ว่าจะมีความคล้ายคลึงกับภาษาบาลี แต่ไม่ใช่เหมือนกันทั้งหมด และยังไม่มื่อน้ำหนักมากพอจะสนับสนุนว่าภาษาบาลีมีกำเนิดมาจากถิ่นนี้ ดูเพิ่มใน พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑฺโฒ), “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี,” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 4), (มกราคม-มิถุนายน 2560): 26-35.

¹⁷ K. R. Norman, “The Aśokan Inscriptions and Prakrit Dialect Geography,” *Jainism and Prakrit in Ancient and Medieval India: Essays for Prof. Jagdish Chandra Jain*, ed. N. N. Bhattacharyya (New Delhi: Manohar, 1994), 51-57, www.archive.org/details/dli.ernet.426870 = CP VI 1-8; “The Dialects in which the Buddha Preached,” *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980), 69 = CP II 137.

¹⁸ ดูเพิ่ม Colette Caillat, “Sur l’authenticité linguistique des édits

§16. ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของภาษาทางการ ได้แก่

- การเปลี่ยนหน่วยเสียง¹⁹ จาก /r/ เป็น // เช่น rājā (พระราช) เป็น lajā
- เสียงท้ายของคำนามที่เป็นหน่วยเสียง /a/ ตามด้วยวิสรรคมีกรแปรเปลี่ยน คือ จาก -ah เป็น -e (ส่วนถิ่นตะวันตกเป็น -o)

ตัวอย่างการเปลี่ยนหน่วยเสียง /r/ ในจารึก เช่น mṛgaḥ (กวาง) ในสันสกฤต ใช้เป็น mige ในจารึกแถบกาลสี (Kālsī) กับเซาคทะ (Jaugada) และใช้เป็น mago ในแถบคิรนาร์ (Girnār)

สำหรับจารึกภาษาคานธารี J. C. Wright²⁰ ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนเสียงท้ายคำนามว่า ยังมีรูปแบบที่จำแนกย่อยตามกรณีได้อีก

นอกจากนี้ หน่วยเสียงพยัญชนะนาสิกทั้งสาม คือ /ṅ/ /ṇ/ /ṃ/ ยังมีการเปลี่ยนแปลงโดยรวมเป็นเสียงเดียวกัน คือ /n/ ในจารึกบางแห่ง เช่น

- prāṇa (ลมปราณ) ในสันสกฤตและจารึกที่คิรนาร์ ใช้เป็น pāna ในจารึกที่เฮาลีและเซาคทะ
- jkāti (ญาติ) ในสันสกฤต ใช้เป็น kātikā ในจารึกที่คิรนาร์ แต่เป็น nāti ในจารึกที่เฮาลี

§17. ภาษาทางการมีสมมติฐานที่เป็นไปได้มากกว่ามีต้นกำเนิดในเมืองปาฏลีบุตร (Pāṭaliputra ปัจจุบัน คือ ปฏีนา Paṭnā) ซึ่งใช้ในราชสำนักแห่งจักรวรรดิเมารยะ (Maurya) H. Lüders ขนานนามภาษาทางการนี้ว่าเป็น “ภาษาอรรธมาคธีเก่า”

d'Asoka,” *Dialectes dans les Littératures Indo-aryennes: Actes du Colloque International* (Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1989): 413-432; Adelheid Mette, “Zum Stil der Aśoka-Inschriften,” *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 44 (Festgabe für Karl Hoffmann), (1985): 145-159.

¹⁹ ผู้แปล - เป็นการเปลี่ยนเสียงโดยเทียบกับภาษาสันสกฤต

²⁰ J. C. Wright, “Reviewed Work: *Das Ältere Mittelindisch im Überblick*,” *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1987): 349, www.jstor.org/stable/25212186.

ทั้งนี้ Jules Bloch²¹ ได้คัดค้านการกำหนดชื่อเรียกดังกล่าว แต่ก็มีการปกป้องสนับสนุนด้วยเหตุผลที่หนักแน่นจาก Ludwig Alsdorf²²

§18. ภาษาถิ่นตะวันตกของจารึกที่คิรนาร์ (Girnār) มีคุณลักษณะพื้นฐานบางอย่างสอดคล้องกับภาษาบาลี เช่น

- มีหน่วยเสียงพยัญชนะนาสิก คือ /ñ/ /ṅ/ /ṇ/ ทั้งสามเสียงแยกกันชัดเจน
- เสียงท้ายของคำนามที่เป็นหน่วยเสียง /a/ ตามด้วยวิสรรค คือ -aḥ แปรเปลี่ยนไปเป็น -o
- เมื่อหน่วยเสียง /r/ เปลี่ยนเป็นเสียงสระอื่นแทน ก็มักไม่ส่งผลให้พยัญชนะตัวถัดไปอันมีฐานเกิดที่ฟัน (Dental หรือทันตชะ) แปรเปลี่ยนไปเป็นพยัญชนะลิ้นม้วน (Retroflex²³ หรือมูทชะ) ตัวอย่าง คือ kṛta (ทำแล้ว) ในสันสกฤต ใช้เป็น kata ในจารึกที่คิรนาร์ (Girnār) ตรงข้ามกับที่กาลสี (Kālsī) เชาลี (Dhauri) เซาคทะ (Jaugaḍa) และมานเสห์รา (Mānsehrā) ซึ่งใช้เป็น kaṭa ส่วนที่ชาห์บาชการ์ฮี (Shāhbāzgarhī) ใช้เป็น kiṭa²⁴

²¹ Jules Bloch, "Trois Notes," *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 44, no. 1, (1947-1950): 46-50 (Asoka et l'Ardhamāgadhī), www.persee.fr/issue/befeo_0336-1519_1951_num_44_1 = *Recueil d'Articles de Jules Bloch 1906-1955: Textes rassemblés par Colette Caillat* (Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1985), 404-408.

²² Ludwig Alsdorf, "Ardha-Māgadhī," *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980): 17-23.

²³ ผู้แปล - เป็นเสียงที่เกิดจากปลายลิ้นหรือส่วนใต้ลิ้น กับส่วนปลายสุดของปุ่มเหงือกที่ต่อกับเพดานแข็ง

²⁴ K. R. Norman, "The Orthography of the Girnār Version of the Aśokan Rock Edicts," *Bulletin d'Études Indiennes*, 5, (1987): 273-285 = CP III 274-282; Colette Caillat, "Some Idiosyncrasies of Language and Style in Asoka's Rock

§19. สำหรับภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ Georg Morgenstierne ได้ค้นพบ “การสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลว”²⁵ (Liquid Metathesis) ในกลุ่มภาษาดาร์ดิก²⁶ (Dardic languages) และนำเสนอในปี ค.ศ. 1947 หลักการนี้เริ่มมีปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในจารึกพระเจ้าอโศก ภาษาที่จัดอยู่ในกลุ่มดาร์ดิกนี้ ได้แก่ กาศมีรี (Kāśmīrī) ชิณา (Ṣiṇā) ผลุระ (Phalūra หรือ Palula) โขวาร์ (Khowār) โตร์วาลี (Torwālī) เป็นต้น

ตัวอย่างการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวที่ปรากฏให้เห็นในจารึกพระเจ้าอโศก เช่น

- garbha (ครรภ์) ในสันสกฤต ใช้เป็น gabha ในจารึกที่คิรนาร์ ซึ่งก็คือ gabbha ในภาษาบาลี แต่ใช้เป็น grabha ในจารึกที่มานเสห์รา และซาร์บาสการ์ฮี
- dharma (ธรรมะ) ในสันสกฤต ปรากฏใช้ในจารึกเป็น dhama dhama และยังมีใช้เป็น dhama อีกด้วย

มีตัวอย่างที่แสดงถึงหลักการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวในกลุ่มภาษาดาร์ดิกให้เห็นได้ชัดเจน คือ karman (การกระทำ, การงาน) ในสันสกฤต ใช้เป็น kama และ krama ในจารึกพระเจ้าอโศก ส่วนในภาษาชิณา (Ṣiṇā) ใช้เป็น krom และภาษาผลุระ (Phalūra หรือ Palula) ใช้เป็น kram เป็นต้น²⁷

นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มเสียงแทรกกลางคำ เช่น krama dhama²⁸ และมีตัวอย่างอื่นเพิ่มเติม ได้แก่ dirgha (ยาว) ในสันสกฤต ใช้ในจารึกเป็น

Edicts at Girnar,” *Hinduismus und Buddhismus: Festschrift für Ulrich Schneider* (Freiburg: Hedwig Falk, 1987): 87-100.

²⁵ ผู้แปล - เสียงพยัญชนะเหลว ได้แก่ /r/ // (ร ล) เป็นเสียงที่ไหลออกมาโดยไม่ขึ้นจมูก ไม่เสียดแทรก ไม่พ่นลม

²⁶ ผู้แปล - เป็นกลุ่มภาษาอินโด-อารยันที่มีใช้พูดกันในตอนเหนือของปากีสถาน ตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย รวมถึงแคชเมียร์ และตะวันออกเฉียงเหนือของอัฟกานิสถาน

²⁷ Atlas II 11, 22-31, 357, 408

²⁸ ผู้แปล - ตัวอย่างนี้เป็นการเพิ่มเสียง ṃ (อนุสวาระ หรือนิคหิต) ข้างหน้า m

*drīrgha*²⁹ และ *dhriggha*³⁰ ส่วนภาษาในกลุ่มดาร์ติก มีใช้เป็น *drigho* ในภาษาสินธี (*Sindhī*) และเป็น *drigghā* ในภาษาลาห์นทา (*Lahndā*)³¹ ซึ่งมีลักษณะการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวปรากฏให้เห็นด้วย

§20. ในภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ เสียงพยัญชนะเสียดแทรก (*Sibilant*) กับอัมสระ³² (*Semi-vowel*) ที่อยู่ติดกัน ยังมีการเปลี่ยนเสียงอันเป็นลักษณะเฉพาะได้แก่

(1) เสียงเสียดแทรกอูสุ่ม ปลายลิ้นม้วน (*Retroflex sibilant*) กับหน่วยเสียง /y/ (*ṣy*) เช่น *manuṣya* (มนุษย์) ในสันสกฤต ใช้เป็น *manuśa* ในจารึกถิ่นนี้ สำหรับในภาษาซิณา (*Ṣiṇā*) ใช้เป็น *muśā*³³ ส่วนบาลีใช้เป็น *manussa* นอกจากนี้ คำกริยารูปอนาคตกาล (*Future tense* หรือภวิสสันตวิภัตติ) ก็มีการแปรเสียงในลักษณะเดียวกัน คือ *-iṣyati* ในสันสกฤต ใช้เป็น *-iśati*³⁴ ในจารึก ส่วนบาลีใช้เป็น *-issati*

(2) เสียงเสียดแทรกอูสุ่ม เพดานแข็ง (*Palatal sibilant*) กับหน่วยเสียง /r/ (*śr*) เช่น *śramaṇa* (สมณะ) ในสันสกฤต ใช้เป็น *ṣamaṇa* ในจารึก³⁵ ส่วนบาลีใช้เป็น *samaṇa*

(3) เสียงเสียดแทรกอูสุ่ม ฟัน (*Dental sibilant*) กับหน่วยเสียง /v/ (*sv*) ตัวอย่างแรก เช่น *svarga* (สวรรค์) ในสันสกฤต ใช้เป็น *spagra* ในจารึก (มีการสลับที่ของเสียงพยัญชนะเหลวด้วย) ส่วนบาลีใช้เป็น *sagga* อีกตัวอย่าง คือ

²⁹ ดูเพิ่ม “*drīrghāyu*” ใน ANP I 124 (footnote 25), plate 214

³⁰ ดูเพิ่ม “*drigha*” ใน GDhp 121, 147

³¹ ดูเพิ่ม CDIAL s.v. “6368 *dirghā-*”

³² ผู้แปล – อัมสระ ได้แก่ /y/ /r/ /l/ /v/ (ย ร ล ว)

³³ ดูเพิ่ม CDIAL s.v. “9828 *manuṣyā-*”

³⁴ ดูเพิ่ม “*iśadi*” ใน GDhp 104 (§59)

³⁵ ดูเทียบกับ Atlas II 122 (s.v. “*corne*”)

aśva (ม้า) ในสันสกฤต ใช้เป็น aśp ในภาษาซิณา (Ṣiṇā) เป็นต้น³⁶ ส่วนบาลี ใช้เป็น assa

นอกจากนี้ เสียงท้ายสรรพนามที่ผันเป็นอภิศรณการก (Locative case หรือสัตตมีวิภัตติ) เอกพจน์ ก็มีการแปรเปลี่ยนเสียงด้วย คือ -asmin ในสันสกฤต ใช้เป็น -amhi ในจารึกที่คิรินาร์และโนบาลี สำหรับจารึกภาษาทางการใช้เป็น -asi ส่วนจารึกที่ชาวหัชการีฮีและมานเสห์รา ใช้เป็น -aspi

§21. ภาษาถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือยังปรากฏลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง คือ ยอมรับการใช้หน่วยเสียง /r/ เป็นพยัญชนะซ้อน(ควบคู่กับพยัญชนะต้น) ในหลายคำ³⁷ เช่น prajā (ประชา) ในสันสกฤต ใช้เป็น praja ในจารึกที่ชาวหัชการีฮี และมานเสห์รา ส่วนบาลีใช้เป็น pajā แต่จารึกที่คิรินาร์มีปรากฏใช้ทั้ง prajā prāṇa และ pāṇa³⁸

2. จารึกรุ่นถัดมา

§22. จารึกพระเจ้าอโศกนับว่ามีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ไม่ปรากฏในจารึก รุ่นหลัง จารึกรุ่นต่อมาที่เป็นภาษาอินโด-อารยันยุคกลางนั้นส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำอุทิศ Madhukar Anant Mehendale³⁹ ได้ประมวลข้อมูลจารึกเหล่านี้ แล้วจัดแบ่งจารึกออกเป็น 4 กลุ่มตามแหล่งค้นพบ โดยไม่นับรวมจารึกอักษร ขโรษฐี (Kharoṣṭhī) และจารึกภาษาปรากฤตสิงหลไว้ใน 4 กลุ่มนี้

³⁶ ดูเทียบกับ Atlas II 108 (s.v. “cheval”)

³⁷ ยกเว้นกรณีในข้อ §20. (2)

³⁸ ดูเทียบกับ Atlas II 411 (s.v. “pr-”)

³⁹ HGIP

จารึกรุ่นหลังเหล่านี้ มีจำนวนหนึ่งได้ถูกตีพิมพ์ในหนังสือชุด *Corpus Inscriptionum Indicarum* และมีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับจารึกที่รวบรวมไว้ถึง 1,454 ชิ้น โดย H. Lüders⁴⁰ ซึ่งมีผลการศึกษาของ D. C. Sircar⁴¹ นอกจากนี้สามารถสืบค้นเพิ่มเติมได้จากในวารสาร *Epigraphia Indica*⁴² และรายงานประจำปี *Indian Archaeology* (ฉบับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953-1954 เป็นต้นไป)⁴³ รวมไปถึงผลงานอันทรงคุณค่าของ Tsukamoto Keishō⁴⁴ ซึ่งตีพิมพ์เป็นภาษาญี่ปุ่น

[จารึกทางตะวันตก]

§23. จารึกกลุ่มนี้ทางตะวันตกมีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์กษัตริปะ (Kṣatrapa)⁴⁵

⁴⁰ Heinrich Lüders, “A List of Brāhmī Inscriptions from the Earliest Times to about A.D. 400 with the Exception of those of Aśoka,” *Epigraphia Indica*, 10, (1909-1910): appendix.

⁴¹ SI

⁴² ผู้แปล - สืบค้นและดาวน์โหลดได้ใน www.archive.org

⁴³ ผู้แปล - ดาวน์โหลดบางฉบับได้ใน www.nmma.nic.in/nmma/archReview.do และ www.asi.nic.in/e-publications

⁴⁴ Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), *Indo Bukkyō Himei no Kenkyū* インド仏教碑銘の研究 (A Comprehensive Study of the Indian Buddhist Inscriptions), Part I: Text, Notes and Japanese Translation; Part II: Indices, Maps and Illustrations (Kyoto: Heirakuji Shoten, 1996-1998), <https://doi.org/10.5281/zenodo.3874844>, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3874869>. (ผู้แปล - ในปี ค.ศ. 2003 มีการตีพิมพ์ Part III: Inscriptions in Northern Areas, Pakistan, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3874872>)

⁴⁵ GI 98; Richard Salomon, “The Kṣatrapas and Mahākṣatrapas of India,” *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens / Vienna Journal of South Asian Studies*, 17, (1973): 5-25; Louis de La Vallée Poussin, *L’Inde aux temps des Mauryas et des Barbares, Grecs, Scythes, Parthes et Yue-Tchi* (Paris: E.

ได้รับการวิเคราะห์เบื้องต้นโดย Mehendale⁴⁶ นอกจากนี้ A. V. Naik⁴⁷ ได้ให้ภาพรวมเกี่ยวกับจารึกไว้ด้วย แหล่งค้นพบที่สำคัญคือ

(1) **นาสิก** (Nāsik) พบจารึก 45 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2⁴⁸

(2) **การ์เล** (Karle) พบจารึกประมาณ 40 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 1-2⁴⁹

(3) **กันเหรี** (Kanheri) พบจารึก 70 ชิ้น ทำขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 2⁵⁰

(4) **ขุนนาร์** (Junnar) พบจารึก 34 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2

de Boccard, 1930), 288, www.archive.org/details/dli.granth.88656.

⁴⁶ HGIP 46-104 (§158-210)

⁴⁷ A. V. Naik, "Inscriptions of the Deccan: An Epigraphical Survey (Circa 300 B.C.–1300 A.D.)," *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, 9, no. 1/2, (December 1948): 1-160, www.jstor.org/stable/42929414.

⁴⁸ E. Senart, "The Inscriptions in the Caves at Nāsik," *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 59-96; Jeanne L. Trabold, "A Chronology of Indian Sculpture: The Sātavāhana Chronology at Nāsik," *Artibus Asiae*, 32, no. 1, (1970): 49-88, <https://doi.org/10.2307/3249527>.

⁴⁹ E. Senart, "The Inscriptions in the Caves at Karle," *Epigraphia Indica*, 7, (1902-1903): 47-74; Madho Sarup Vats, "Unpublished Votive Inscriptions in the Caitya Cave at Karle," *Epigraphia Indica*, 18, (1925-1926): 325-329; K. A. Nilakanta Sastri, and K. Gopalachari, "Epigraphical Notes," *Epigraphia Indica*, 24, (1937-1938): 282.

⁵⁰ Shobhana Gokhale, *Kanheri Inscriptions* (Pune: Deccan College Post Graduate and Research Institute, 1991), <https://doi.org/10.5281/zenodo.1092666>.

[จารึกทางตอนกลาง]

§24. จารึกทางตอนกลาง⁵¹ ทำขึ้นในยุคสมัยราชวงศ์ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์ศุงคะ (Śuṅga) แต่แหล่งที่นับว่าสำคัญจะอยู่ที่สาณฺญจี (Sāñcī) ซึ่งส่วนใหญ่ทำขึ้นในสมัยราชวงศ์ศาควาหนะ (Śātavāhana) หรืออานธระ (Āndhra)⁵² แหล่งค้นพบที่สำคัญคือ

(1) **สาณฺญจี** (Sāñcī) พบจารึก 827 ชิ้น ทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1⁵³

(2) **ภารหุต** (Bhārhut) พบจารึก 218 ชิ้น ทำขึ้นในราวศตวรรษที่ 2-1 ก่อนคริสตกาล⁵⁴

(3) **มถุรา** (Mathurā) ทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1⁵⁵ นอกจากนี้ยังมีจารึกอักษรขโรษฐี (Kharoṣṭhī) ที่มีต้นกำเนิดมาจาก

⁵¹ HGIP 147-182 (§264-313)

⁵² GI 129

⁵³ John Marshall, Alfred Foucher, and N. G. Majumdar, *The Monuments of Sāñchī*, 3 vols. (Delhi: Swati, 1982), esp. Vol.I 263-383, www.archive.org/details/monumentsofsanch01john, www.archive.org/details/monumentsofsanch02john, www.archive.org/details/monumentsofsanch03john; Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India* (London: British Museum Press, 2000), 58, 70.

⁵⁴ Heinrich Lüders, *Corpus Inscriptiones Indicarum Vol.II Part II: Bharhut Inscriptions* (Ootacamund: Government Epigraphist for India, 1963), www.archive.org/details/corpusinscriptio014676mbp.

⁵⁵ Heinrich Lüders, *Mathurā Inscriptions: Unpublished Papers Edited by Klaus L. Janert* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961), www.archive.org/details/details/in.ernet.dli.2015.201093; Theo Damsteegt, *Epigraphical Hybrid Sanskrit: Its Rise, Spread, Characteristics and Relationship to Buddhist Hybrid Sanskrit* (Leiden: E. J. Brill, 1978), 3-5 (แสดงเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้อง); R. C. Sharma, "New Inscriptions from Mathurā," *Mathurā: The Cultural Heritage*, ed. Doris Meth

มฤดาอีกด้วย ซึ่งตีพิมพ์โดย S. Konow⁵⁶

(4) **เปาณี** (Pauni) ซึ่งอยู่ในนาคปุร์ (Nāgpur) พบจารึก 30 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล⁵⁷

[จารึกทางตอนใต้]

§25. จารึกทางตอนใต้ส่วนใหญ่ทำขึ้นสมัยราชวงศ์ศาคตวาหนะ⁵⁸ ในอมราวตี และทำขึ้นสมัยราชวงศ์อิक्षวากุ (Ikṣvāku)⁵⁹ ในนาคารจุนโกณฑะ (Nāgārjuna-konḍa)⁶⁰ จารึกกลุ่มนี้ยังมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ มีการใช้ภาษาออกเหนือกลุ่มอินโด-อารยันด้วย แหล่งค้นพบที่สำคัญคือ

(1) **อมราวตี** (Amarāvati) พบจารึกประมาณ 214 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 1-2⁶¹

Srinivasan (New Delhi: American Institute of Indian Studies, 1989): 308-315, www.indianculture.gov.in/ebooks/mathura-cultural-heritage.

⁵⁶ ดูเชิงอรรถ 83 ของ §27

⁵⁷ Shantaram Bhalchandra Deo, and Jagat Pati Joshi, *Pauni Excavations (1969-1970)* (Nagpur: Nagpur University, 1972); V. B. Kolte, "Brahmi Inscriptions from Pauni," *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 169-174.

⁵⁸ HGIP 105-146 (§211-263)

⁵⁹ P. R. Srinivasan, and S. Sankaranarayanan, *Inscriptions of the Ikṣvāku Period* (Hyderabad: Government of Andhra Pradesh, 1979).

⁶⁰ GI 132

⁶¹ Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), "Amarāvati Bukkyō Himei Amarāvati 仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Amarāvati)," *Naritasan bukkyō kenkyūjo kiyō* 成田山仏教研究所紀要 (Journal of Naritasan Institute for Buddhist Studies), 15, no. 2, (1992): 207-302; Inguva Karthikeya Sarma, "Some More Inscriptions from Amarāvati Excavations and the Chronology of the Mahāstūpa," *Studies in Indian Epigraphy*, 1, (1975): 60-74, www.archive.org/details/aclarch000041a47.

(2) **นาคารขุณโณณฑะ** (Nāgārjunakoṇḍa) พบจารึกมากกว่า 50 ชิ้น ทำขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 3⁶²

(3) **ภฏฐิปโรฬุ** (Bhattiprōlu) พบจารึก 10 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล⁶³

ต่อไปนี้เป็นชื่อจารึกทางตอนใต้ภาษาอินโด-อารยันยุคกลาง 9 แผ่น ซึ่งมีคำอุทิศมอบถวายที่ดินรวมอยู่ด้วย

⁶² J. Ph. Vogel, "Prakrit Inscriptions from a Buddhist Site at a Nagarjunikonda," *Epigraphia Indica*, 20, (1929-1930): 1-37; "Additional Prakrit Inscriptions from Nāgārjunikoṇḍa," *Epigraphia Indica*, 21, (1931-1932): 61-71; K. A. Nilakanta Sastri, and K. Gopalachari, "Epigraphical Notes," *Epigraphia Indica*, 24, (1937-1938): 280; D. C. Sircar, and K. G. Krishnan, "Two Inscriptions from Nagarjunakonda," *Epigraphia Indica*, 34, (1961-1962): 17-22; D. C. Sircar, "More Inscriptions from Nagarjunakonda," *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 1-36; H. Sarkar, "A Note on Some Fragmentary Inscriptions from Nagarjunakonda," *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 175-178; Keishō Tsukamoto (塚本啓祥), "Nāgārjunakoṇḍa bukkyō himei Nāgārjunakoṇḍa no hōkyō shōmei (Buddhist Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa)," *Tōhoku Daigaku Bungakubu Kenkyū Nenpō* 東北大学文学部研究年報 (The Annual reports of the Faculty of Arts and Letters, Tohoku University), 40, (1990): 1(142)-50(93); Gregory Schopen, "On the Buddha and His Bones: The Conception of a Relic in the Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa," *Journal of the American Oriental Society*, 108, no. 4 (October-December 1988): 527-537, <https://doi.org/10.2307/603142>. ผู้แปล - ดูเพิ่มเติมได้อีกใน อุเทน วงศ์สถิตย์, "จารึกรอยพุทธบาทจากอานธรประเทศ: หลักฐานพุทธศาสนานิกายวิภังชวาท," *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 15), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2565): 61-90.

⁶³ Heinrich Lüders, "Epigraphische Beiträge: I. Die Inschriften von Bhattiprōlu," *Philologica Indica* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1940): 213-229, www.archive.org/details/philologicaindicaluders; SaI 189

3 จารึกแรก ทำขึ้นสมัยต้นราชวงศ์ปัลลวะ (Pallava)⁶⁴ คือ (1) มยิดโวลู (Mayidavolu)⁶⁵ (2) ฮีรหทคัลลิก (Hīrahaḍagalli)⁶⁶ (3) กุณปเทยะ (Guṇapadeya)⁶⁷

4 จารึกถัดมา มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบริจาคที่ดิน ในคริสต์ศตวรรษที่ 4 สมัยราชวงศ์ศาลังกายณะ (Śālaṅkāyana) คือ (4) เอลูรู (Elūru หรือ Ellore)⁶⁸ (5) กนุกอลลู (Kanukollu)⁶⁹ (6) เปนุกอนทะ (Penugonḍa)⁷⁰ (7) ธาริกาทูระ (Dhārikātūra)⁷¹

ถัดไป เป็นจารึกเกี่ยวกับการสถาปนาอารามในพุทธศาสนา สมัยราชวงศ์ อิกษวาคุ (Ikṣvāku) คือ (8) ปาทคัณฑิกูเทม (Pātagaṇḍigūḍem)⁷²

⁶⁴ IG 153; Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 114, www.archive.org/details/IndianEpigraphy.

⁶⁵ E. Hultzsch, "Mayidavōlu Plates of Śivaskandavarman," *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 84-89; IP 31-34 (no. 2)

⁶⁶ G. Bühler, "A Prākṛit Grant of the Pallava King Śivaskandavarman," *Epigraphia Indica*, 1, (1892): 2-10; IP 35-39 (no. 3)

⁶⁷ E. Hultzsch, "British Museum Plates of Chārudevī," *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 143-146; IP 40-41 (no. 4)

⁶⁸ E. Hultzsch, "Plates of Vijaya-Devavarman," *Epigraphia Indica*, 9, (1907-1908): 56-59.

⁶⁹ B. V. Krishna Rao, "Two Salankayana Charters from Kanukollu: A. Plates of Nandivarman (I), Year 14," *Epigraphia Indica*, 31, (1955-1956): 1-7.

⁷⁰ D. C. Sircar, "Penugonda Plates of Hastivarman," *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 145-150.

⁷¹ D. C. Sircar, "Three Copper-Plate Charters: 1. Dhārikātūra Grant of Achaṇḍavarman, Year 35," *Epigraphia Indica*, 36, (1965-1966): 1-7.

⁷² Harry Falk, "The Pātagaṇḍigūḍem Copper-Plate grant of the Ikṣvāku King Ehavala Cāntamūla," *Silk Road Art and Archaeology: Journal of the Institute of Silk Road Studies, Kamakura*, 6, (1999-2000): 275-283.

และจารึกสุดท้าย ไม่สามารถระบุได้ว่าทำขึ้นในสมัยราชวงศ์ใด คือ (9) โกณทมุติ (Koṇḍamudi)⁷³

นอกจากนี้ ยังมีศิลาจารึกอีกหลักชื่อ มัญจิกัลล (Mañchikallu) อันเป็นภาษาปรากฏตสมัยปัลลวะซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่โดย D. C. Sircar⁷⁴

[จารึกทางตะวันออก]

§26. จารึกทางตะวันออก⁷⁵ พบอยู่ประมาณ 40 ชิ้น จารึกที่อายุน้อยสุดได้ทำขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 4 แหล่งค้นพบที่สำคัญ คือ

(1) พุทธคยา (Bodh Gaya) พบจารึก 10 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล

(2) อุทัยคีรี (Udayagiri) และขัณฑคีรี (Khaṇḍagiri) พบจารึก 14 ชิ้น ทำขึ้นในศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล⁷⁶

⁷³ E. Hultzsch, "Koṇḍamudi Plates of Jayavarman," *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 315-319.

⁷⁴ D. C. Sircar, "Two Inscriptions from Guntur District: 2. Mañchikallu Inscription of Pallava Siṃhavarman," *Epigraphia Indica*, 32, (1957-1958): 87-90; IP 29-30 (no. 1)

⁷⁵ HGIP 183-202 (§315-362); Bhagwant Sahai, *The Inscriptions of Bihar* (Patna: Ramanand Vidya Bhawan, 1983), www.archive.org/details/in.gov.ignca.83463; Hermann Kulke, *Orissa: A Comprehensive and Classified Bibliography* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1982), 22-26 (no. 439-515), www.archive.org/details/orissa-bibliography-1980.

⁷⁶ Benimadhab Barua, *Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves* (Calcutta: University of Calcutta, 1929), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.103481; "Minor Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves," *Indian Historical Quarterly*, 14, (1938): 158-166, www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.33104.

ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับจารึกทางตะวันออก ได้แก่

- จารึกแผ่นทองแดงพบที่โสhtëเคารา (Sohgaurā) ใกล้เมืองโครั้ขปุ้ร (Gorakhpur) จัดอยู่ในกลุ่มนี้เช่นกัน⁷⁷ บางครั้งยังถูกพิจารณาว่าเก่าแก่กว่าจารึกพระเจ้าอโศก⁷⁸
- มีจารึกที่บันทึกประวัติศาสตร์การปกครองในคัมภีร์ปุราณะ (Purāṇa) ด้วย โดย Shashi Kant⁷⁹ ได้รวบรวมเนื้อหาจารึกเหล่านี้ไว้
- มีจารึกเพียงชิ้นเดียวที่เป็นภาษามาครี(เก่า) ซึ่งพบในถ้ำโจกิมารา (Jogīmārā)⁸⁰
- โดยทั่วไปแล้วจารึกกลุ่มนี้มีอิทธิพลของภาษาถิ่นตะวันตกปรากฏอยู่ค่อนข้างมาก แต่ในช่วงสมัยนั้นทางตะวันออกได้เป็นศูนย์กลางทางภาษาอินเดียยุคกลาง จึงทำให้เห็นถึงแนวโน้มการปรับใช้ตามแบบภาษามหาราษฏรี (Māhārāṣṭrī) ของอาณาจักรศัตวาหนะ (Śātavāhana) ด้วย⁸¹

⁷⁷ SI I 82 (no. 47)

⁷⁸ Sal 177

⁷⁹ Shashi Kant, *The Hāthīgumpha Inscription of Khāvela and the Bhabru Edict of Aśoka: A Critical Study* (Delhi: Prints India, 1971).

⁸⁰ Heinrich Lüders, *Bruchstücke buddhistischer Dramen* (Berlin: Georg Reimer, 1911), 41, <https://doi.org/10.11588/diglit.37425>; S. N. Ghoshal, "On the Interpretation of an Old Brāhmī Inscription Found at the Jogīmārā Cave of Rāmgarh Hills," *Journal of the Asiatic Society, Calcutta*, 21, (1979): 78-94.

⁸¹ Gustav Roth, "Particular Features of the Language of the Ārya-Mahāsāṃghika Lokottaravādins and their Importance for Early Buddhist Tradition," *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980): 80, www.scribd.com/document/464155227/Particular-Features-of-the-Language-of-the-Ārya-Mahāsāṃghika-Lokottaravādins; = IS 291; Harry Falk, "Kunstichtung in den Höhlen von Rāmgarh," *Asiatische Studien / Études asiatiques*, 45, no. 2,

[จารึกทางตะวันตกเฉียงเหนือ]

§27. ในถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือ แม้ภายหลังสิ้นสุดจักรวรรดิเมารยะแล้ว ก็ยังพบการใช้อักษรขโรษฐีในจารึกภาษาคานธารีอยู่⁸² S. Konow⁸³ เป็นผู้เริ่มรวบรวมข้อมูลจารึกเหล่านี้ จากนั้นได้มีการค้นพบจารึกอักษรขโรษฐีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งมีการนำแผ่นบันทึกที่ค้นพบในเอเชียกลาง⁸⁴ แลบนียา (尼雅 Ní yǎ) และโหลหหลาน (楼兰 Lóu lán) จำนวน 764 ฉบับ⁸⁵ ของ M. Aurel Stein

(1991): 257-276 (หน้า 268 บรรทัด 27 “Ardhamāgadhi” ให้แก่เป็น “Māgadhi” โดยเทียบเคียงได้กับหน้า 273 บรรทัด 33 อีกทั้งหน้า 272 บรรทัด 27 “nordwestlich” ให้แก่เป็น “westlich” โดยเทียบเคียงได้กับหน้า 273 บรรทัด 31), <https://dx.doi.org/10.5169/seals-146919>.

⁸² Sal 84; Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 46-51, www.archive.org/details/IndianEpigraphy.

⁸³ Sten Konow, *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol. II Part I: Kharoshthi Inscriptions with the Exception of those of Aśoka* (Calcutta: Government India Central Publication Branch, 1929), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Corpus_Inscriptionum_Indicarum_Vol_2_Part_1.pdf.

⁸⁴ ผู้แปล - ช่วงปี ค.ศ. 2012-2016 ในจีนมีผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับบันทึกแผ่นไม้ (Wooden tablet หรือ Hastalekha) ที่พบเพิ่มเติมในแถบนี้ อีก ดูได้ในบรรณานุกรมหมวดเอกสารอ้างอิงภาษาจีน

⁸⁵ A. M. Boye et al., *Kharoṣṭhī Inscriptions Discovered by Sir Aurel Stein in Chinese Turkestan*, 3 parts (Oxford: Clarendon Press, 1920-1929), Part I, www.archive.org/details/kharostiinscript00boyeuoft (ผู้แปล - ปี ค.ศ. 1997 มีการตีพิมพ์ทั้ง 3 part รวมเป็นเล่มเดียวกันโดย Cosmo Publications ที่เมือง New Delhi); T. Burrow, *A Translation of the Kharoṣṭhī Documents from Chinese Turkestan* (London: The Royal Asiatic Society, 1940), www.archive.org/details/Burrow1940TranslationKharoshthiDocumentsChineseTurkestan.

มาใช้ร่วมเป็นหลักฐานเพิ่มเติมเกี่ยวกับภาษาคานธารี⁸⁶ บันทึกละลานีมีอายุตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 และเป็นภาษาที่มีความเหมือนกันสืบเนื่องมาเกือบศตวรรษ ยกเว้นบันทึกหมายเลข 661 จากเขตพื้นที่ Endere (安迪尔 Ān dí ěr) เพียงฉบับเดียว⁸⁷

§28. รูปแบบทางภาษาและการเขียนในบันทึกจากนียา (尼雅) มีความแตกต่างในรายละเอียดเมื่อเทียบกับจารึกในถิ่นตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย แต่เนื่องจากภาษาในบันทึกเหล่านี้ไม่ได้ถูกกล่าวถึงโดยนักไวยากรณ์ชาวอินเดียนรุ่นเก่าที่กำหนดกฎเกณฑ์หลักภาษาอินเดียยุคกลาง เราจึงไม่ทราบชื่อเรียกดั้งเดิมของภาษาที่ใช้ในบันทึกดังกล่าว แต่เมื่อถ้อยตามเขตพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ก็ได้กำหนดเรียกรวมกันโดยทั่วไปว่า ภาษาคานธารี (Gāndhārī)⁸⁸ อย่างไรก็ตาม พึงสังเกตเห็นว่า ชื่อภาษาคานธารี มิได้บ่งบอกว่าจะต้องเป็นภาษาแบบเดียวกันกับที่เคยใช้ในแคว้นคันธาระ

⁸⁶ ดูเพิ่ม John Brough, “Comments on Third-Century Shan-Shan and the History of Buddhism,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 28, no. 3, (1965): 582-612, www.jstor.org/stable/612100; “Supplementary Notes on Third-Century Shan-Shan,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 33, no. 1, (1970): 39-45, www.jstor.org/stable/613319; B. N. Mukherjee, “Kharoshṭhī Documents of Shan-Shan and the Kushāṇa Empire,” *Studies in the Sources on the History of Pre-Islamic Central Asia*, ed. J. Harmatta (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979): 91-97, www.real-eod.mtak.hu/11157.

⁸⁷ F. W. Thomas, “Some Notes on Central Asian Kharoṣṭhī Documents,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 521-534, www.jstor.org/stable/609335.

⁸⁸ H. W. Bailey, “Gāndhārī,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 4, (1946): 764-797, www.jstor.org/stable/608590.

§29. ตั้งแต่สมัยราชวงศ์กุษาณะ (Kuṣāṇa) “คานธารี” ไม่เพียงแต่เป็นภาษาทางการในถิ่นนั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญต่อกลุ่มชาวพุทธ⁸⁹ในการเผยแผ่ศาสนาสู่เอเชียกลางอีกด้วย⁹⁰ ทั้งนี้ F. Bernhard ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า มิได้มีเพียงนิกายธรรมคุปต์ (Dharmagupta) เท่านั้นที่ใช้ภาษาคานธารีในการถ่ายทอดหลักธรรม⁹¹

คัมภีร์ธรรมบทคานธารี (Gāndhārī-Dharmapada) ซึ่งมีอายุยาวนานเป็นคัมภีร์รวมบทคาถาอันเป็นที่รู้จักกันดี และนับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของคัมภีร์พุทธฉบับภาษาคานธารี⁹² จากการศึกษาในช่วงต้น ประมาณ 2 ใน 3 ของต้นฉบับเปลือกต้นเบิร์ช (Birch bark) ที่ได้มา มีปรากฏคาถาเป็นจำนวนถึง 344 บท⁹³

⁸⁹ Gérard Fussman, “Upāya-kausalya: L’implantation du bouddhisme au Gandhāra,” *Bouddhisme et cultures locales: Quelques cas de réciproques adaptations*, ed. Fukui Fumimasa, Gérard Fussman (Paris: École française d’Extrême-Orient, 1994): 39.

⁹⁰ ประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับภาษาคานธารีที่ไม่มักค่อยกล่าวถึงคือ มีคำยืมจากภาษานี้ปรากฏอยู่ไม่น้อยในภาษากลุ่มซาคา (Saka) ซึ่งเคยมีใช้ในบางถิ่นของมณฑลซินเจียงในจีนหนึ่ง ภาษาโชตาน (Khotanese) ก็อยู่ในกลุ่มภาษานี้ด้วย

⁹¹ Franz Bernhard, “Gāndhārī and the Buddhist Mission in Central Asia,” *Añjali: Papers on Indology and Buddhism*, ed. J. Tilakasiri (Peradeniya: Felicitation Volume Editorial Committee, University of Ceylon, 1970): 55-62; Oskar von Hinüber, “Sanskrit und Gāndhārī in Zentralasien,” *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien: Vorträge des Hamburger Symposions vom 2. Juli bis 5. Juli 1981*, ed. Klaus Röhrborn, and Wolfgang Veenker (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983): 27-34, www.scribd.com/document/331493960/Sanskrit-und-Gandhari-in-Zentralasien.

⁹² ในการศึกษาเอกสารทางพุทธศาสนาฉบับภาษาคานธารี สามารถใช้คัมภีร์ฉบับแปลจีนโบราณเป็นเครื่องมือช่วยเทียบเคียงสอบทานความหมายได้ด้วย

⁹³ GDhp 119-175 (ผู้แปล – ดูข้อความปริวรรตเป็นโรมันจากต้นฉบับลายมือคัมภีร์นี้ ซึ่งมีเพิ่มส่วนที่สามารถอ่านได้ภายหลังอีกใน www.gandhari.org/catalog?

ต่อมา มีการเชื่อมต่อกับส่วนอื่น ๆ ของต้นฉบับจนมีข้อความที่อ่านได้เพิ่มขึ้นอีกไม่น้อย⁹⁴ และเนื่องด้วยมีการค้นพบธรรมบทภาษาคานธารีเพิ่มเป็น 2 ฉบับ จึงได้กำหนดชื่อเรียกฉบับหนึ่งเป็น “ธรรมบทโชตาน”⁹⁵ (Khotan-Dharmapada) ตามคำแนะนำของ R. Salomon

[จารึกปรากฏตสิงหล]

§30. ภาษาปรากฏตสิงหลได้เป็นที่รู้จักกันจากในจารึก ซึ่งทำขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 3-2 ก่อนคริสตกาล ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 ทั้งนี้ในวรรณกรรมพื้นเมืองของศรีลังกา นอกจากจะมีใช้ภาษาบาลีแล้ว ภาษาปรากฏตสิงหลยังได้ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 9 อันเป็นยุคกลางของภาษาสิงหลอีกด้วย⁹⁶

catid=CKM0077)

⁹⁴ Richard Salomon, “A Preliminary Survey of Some Early Buddhist Manuscripts Recently Acquired by the British Library,” *Journal of the American Oriental Society*, 117, no. 2, (April-June 1997): 353-358, <https://doi.org/10.2307/605500>; *Ancient Buddhist scrolls from Gandhāra: The British Library Kharoṣṭhī Fragments* (Seattle: University of Washington Press, 1999); *A Gāndhārī Version of the Rhinoceros Sūtra* (Seattle: University of Washington Press, 2000).

⁹⁵ ผู้แปล – คือฉบับที่ตีพิมพ์ใน GDhp ซึ่งค้นพบในแถบโชตาน (เขตพื้นที่ 和田 Hé tián หรือสมัยก่อนเป็นอาณาจักรโบราณชื่อ 于阗 Yú tián) มณฑลซินเจียงของจีน ส่วนเนื้อหาธรรมบทคานธารีอีกฉบับหนึ่ง ดูได้ใน Timothy Lenz, *A New Version of the Gāndhārī Dharmapada and a Collection of Previous-Birth Stories* (Seattle: University of Washington Press, 2003), 52-75.

⁹⁶ LSS; Wilhelm Geiger, *Kleine Schriften: zur Indologie und Buddhismuskunde* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1973), 470-491 (esp. §27-41, §60), www.glasenapp-stiftung.de/KISchr-Scan/06%20Geiger.pdf.

มีการเก็บสะสมข้อมูลในจารึกกลุ่มนี้ไว้ได้ประมาณ 1,500 คำ จารึกส่วนใหญ่เป็นข้อความที่สั้นมาก⁹⁷ อีกทั้งมีเนื้อหาที่เทียบเคียงกันได้ค่อนข้างน้อย ลักษณะพิเศษของภาษาถิ่นนี้คือ พยัญชนะธนิศ⁹⁸ (Aspiration) ได้หายไป⁹⁹ มีการหดรเสียงสระยาวเป็นเสียงสั้น¹⁰⁰ เป็นต้น โดยรวมแล้วภาษาปรากฏดูลักษณะที่พัฒนาการทั่วไปที่แตกต่างจากภาษาอื่น ๆ ในกลุ่มภาษาอินเดียนยุคกลาง¹⁰¹

3. เหริยญและตราประทับ

§31. เหริยญและตราประทับ¹⁰² นับเป็นอีกแหล่งข้อมูลทางภาษาอินโด-

⁹⁷ Senarat Paranavitana, *Inscriptions of Ceylon*, Vol. I, Vol. II Part 1 (Colombo: Department of Archaeology, 1970-1983). (ผู้แปล - มีการตีพิมพ์ Vol. II Part 2 ในปี ค.ศ. 2001) และมีสิ่งพิมพ์ออกต่อเนื่องเกี่ยวกับจารึกในศรีลังกา คือ *Epigraphia Zeylanica* เริ่มตั้งแต่ฉบับปี ค.ศ. 1904-1912 (ผู้แปล - สืบค้นและดาวน์โหลด Vol. I-IV ได้ใน www.zenodo.org) และ *Epigraphical Notes* เริ่มตั้งแต่ฉบับปี ค.ศ. 1972

⁹⁸ ผู้แปล - พยัญชนะที่มีเสียงลม (h) เช่น /kh/ /gh/ /th/ /dh/ /ph/ /bh/

⁹⁹ LSS 55 (§32)

¹⁰⁰ LSS 56-57 (§34)

¹⁰¹ ดูเพิ่ม P. B. F. Wijeratne, "Phonology of the Sinhalese Inscriptions up to the End of the Tenth Century A.D.," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 580-594, www.jstor.org/stable/609338; 12, no. 1, (1947): 163-183, www.jstor.org/stable/608993; 13, no.1, (1949): 166-181, www.jstor.org/stable/609070; 14, no. 2, (1952): 263-298, www.jstor.org/stable/608679; D. J. Wijayarathne, "Notes and Queries: Some Observations on the Intervocalic Sonant in Sinhalese Inscriptions," *University of Ceylon Review*, 1, (1943): 102-107.

¹⁰² ผู้แปล - ตราประทับในที่นี้ หมายถึงทั้งตราประทับที่มีลักษณะเป็นแม่พิมพ์ (seal moulds) และตราดิน(เผา)ที่ถูกประทับ (clay sealings)

อารยันยุคกลางด้วย E. J. Rapson¹⁰³ ได้แนะนำเกี่ยวกับเหรียญกษาปณ์ไว้ ซึ่งยังคงเป็นเนื้อหาที่มีคุณค่า แม้ว่าตีพิมพ์มานานแล้ว ต่อมา P. L. Gupta¹⁰⁴ ได้ให้เนื้อหาภาพรวมที่ดีเกี่ยวกับแหล่งข้อมูลส่วนนี้ พร้อมทั้งให้เอกสารอ้างอิงในบรรณานุกรมอันเป็นแนวทางการค้นคว้า

นอกจากนี้ Kiran Kumar Thaplyal¹⁰⁵ ยังแสดงเนื้อหาภาพรวมตราประทับของอินเดียไว้เป็นอย่างดี และ S. D. Lawson¹⁰⁶ ก็ได้ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเกี่ยวกับตราดินเผาประทับทางพุทธศาสนาในอินเดีย(ส่วนที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์บริติช)อีกด้วย¹⁰⁷

สรุปและส่งท้ายในทัศนะผู้แปล

เนื้อหาที่แปลถอดใจความนี้ กล่าวถึงหลักฐานทางภาษาอินโด-อารยันยุคกลางซึ่งมีการค้นพบในอินเดียและดินแดนข้างเคียง จากข้อมูลข้างต้นรวมถึง

¹⁰³ E. J. Rapson, *Indian Coins* (Strassburg: Karl J. Trübner, 1898), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.38554.

¹⁰⁴ Parmeshwari Lal Gupta, *Coins: India - The Land and People* (New Delhi: National Book Trust, 1969), www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.107500.

¹⁰⁵ Kiran Kumar Thaplyal, *Studies in Ancient Indian Seals* (Lucknow: Akhila Bharatiya Sanskrit Parishad, 1972).

¹⁰⁶ Simon D. Lawson, "A Catalogue of Indian Buddhist Clay Sealings in British Museums," (PhD diss., University of Oxford, 1982), <https://doi.org/10.5281/zenodo.1222198>.

¹⁰⁷ ดูเพิ่ม Simon D. Lawson, "Dhāraṇī Sealings in British Collections," *South Asian Archaeology 1983 Vol. II* (Naples: Istituto Universitario Orientale, 1985): 703-717, www.indianculture.gov.in/ebooks/south-asian-archaeology-1983-papers-seventh-international-conference-association-south-asian; Vasudeva S. Agrawala, *Varanasi Seals and Sealings* (Varanasi: Prithivi Prakashan, 1984).

ในเอกสารที่อ้างอิงมา พอจะประมวลเกี่ยวกับเนื้อหาของจารึก อักษร และวัสดุที่ใช้จารึกได้โดยสังเขป ดังนี้

(1) **ด้านเนื้อหา** จารึกพระเจ้าอโศกโดยมากมีเนื้อหาว่าด้วยพระบรมราชโองการของพระเจ้าอโศก ส่วนจารึกรุ่นถัดมาส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคำอุทิศ (เช่น การบริจาคที่ดิน) ทั้งยังมีปรากฏเนื้อหาอื่น ได้แก่ ทางถิ่นตะวันออกมีปรากฏจารึกเรื่องราวจากคัมภีร์ปุราณะ ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีบันทึกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาภาษาคานธารี (มีคาถาธรรมบท เป็นต้น) และบันทึกของทางราชการ (พบแถบเอเชียกลางในพื้นที่ของจีน)

(2) **ด้านอักษร** จารึกหรือบันทึกทางตะวันตกเฉียงเหนือนิยมใช้อักษรขโรษฐี ส่วนถิ่นอื่นใช้อักษรพราหมี

(3) **ด้านวัสดุ** จารึกพระเจ้าอโศกปรากฏอยู่บนแผ่นศิลาและเสาหิน จารึกรุ่นถัดมามีใช้วัสดุอื่นด้วย เช่น ทางตะวันออกมีจารึกแผ่นทองแดง ทางตะวันตกเฉียงเหนือมีการบันทึกโดยใช้เปลือกต้นเบิร์ช (แถบคันธาระ) และแผ่นไม้ (แถบเอเชียกลางในพื้นที่ของจีน) ส่วนจารึกบนเหรียญและตราประทับ ใช้วัสดุที่เป็นโลหะและดินเผา เหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลดั้งเดิมที่มีใช้การคัดลอกสืบต่อเป็นทอด ๆ (อย่างเช่นในไบลานที่โดยทั่วไปต้องจารคัดลอกกันทุก 200-300 ปี) นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้แปลเห็นว่าเนื้อหาที่ได้ถอดใจความมานี้ มีคุณค่าต่อผู้สนใจและวงการวิชาการดังนี้

ประการแรก ได้นำเสนอหลักฐานทางภาษาอินโด-อารยันยุคกลางอย่างครอบคลุมมากขึ้น (เอกสารไทยส่วนใหญ่มักกล่าวถึงเพียงจารึกพระเจ้าอโศก) นับเป็นเนื้อหาตัวอย่างของหนังสือ *Das ältere Mittelindisch im Überblick* และเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับผู้ที่เริ่มศึกษาค้นคว้าด้านนี้ ทั้งยังอาจนำหลักการเปลี่ยนเสียงบางอย่างมาใช้ร่วมในการศึกษาภาษาบาลีบางคำได้ เช่น “การสลับที่

ของเสียงพยัญชนะเหลว” (§19) สามารถใช้ประกอบการศึกษาเชิงนิรุกติศาสตร์สำหรับคำบาลีว่า *payirupāsati* (เข้าไปนั่งใกล้) ซึ่งใช้เป็น *paryupāsate* ในสันสกฤต และใช้กับอีกตัวอย่างคำอ่านที่มีปรากฏน้อยแห่งในคัมภีร์บาลีคือ *ayira*¹⁰⁸ (ผู้ประเสริฐ, สูงส่ง) ซึ่งใช้เป็น *ārya* ในสันสกฤต นอกจากนี้ ยังสามารถนำหลักการเปลี่ยนเสียงท้ายคำนามของภาษาทางการในราชสำนักพระเจ้าอโศก (§16) มาอธิบายอิทธิพลที่ปรากฏในคัมภีร์ภควัตถุได้ กล่าวคือ มีบางคำที่ผันเป็นกรรตุการก (Nominative หรือปฐ्मวาทิต) เอกพจน์ ใช้เสียงท้ายเป็น -e เช่น *vattabbe*¹⁰⁹ (พึงกล่าว) ซึ่งตามหลักไวยากรณ์บาลีควรใช้เป็น *vattabbo* อนึ่ง ประเด็นตัวอย่างที่ยกมาในส่วนนี้ยังสามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมต่อได้อีก

ประการที่สอง ทำให้เห็นแนวการศึกษาวิจัยของนักวิชาการทางตะวันตก ในส่วนผู้เขียนเนื้อหาต้นฉบับเป็นภาษาเยอรมันเองก็ได้ค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ มาอ้างอิงไว้เป็นจำนวนมาก เอื้อประโยชน์ให้ผู้เริ่มศึกษาด้านนี้ได้ทราบในเบื้องต้นว่า ควรนำเอกสารรายการใดบ้างมาใช้ศึกษาค้นคว้า แม้ในขณะที่ผู้แปลดำเนินการแปลก็ได้ศึกษาเพิ่มเติมในเอกสารอ้างอิงเหล่านี้อยู่หลายเล่ม เช่น จากการศึกษาเนื้อหาในงานวิจัยของ S. D. Lawson ทำให้ทราบรายละเอียดอีกว่า “อักษรบรรดราประทับทางพุทธศาสนา เริ่มมีปรากฏในศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล”¹¹⁰ ท้ายที่สุดนี้ ผู้แปลเชื่อว่า หากศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารอ้างอิงต่าง ๆ ที่มีแสดงไว้ในบทความด้วย ย่อมจะช่วยเพิ่มพูนทักษะความรู้เกี่ยวกับภาษาอินโด-อารยันยุคกลางให้พัฒนาในระดับยิ่งขึ้นไป

¹⁰⁸ โดยมากปรากฏใช้ในคัมภีร์บาลีเป็น *ariya* และยังมีพัฒนาการ(จาก *ārya* ในสันสกฤต)ไปเป็น *ayya* อีกด้วย คำอ่านว่า *ariya* นี้มีปรากฏในบางแห่ง เช่น J V 138,¹⁴ “*ayire*”, 257,¹⁸ “*ayirassa*”

¹⁰⁹ Kv I 1,⁸ “*na h' evaṃ vattabbe.*”

¹¹⁰ Simon D. Lawson, “A Catalogue of Indian Buddhist Clay Sealings in British Museums,” (PhD diss., University of Oxford, 1982), 11, <https://doi.org/10.5281/zenodo.1222198>.

อักษรย่อ

- ANP *Antiquities of Northern Pakistan, Reports and Studies Vol. I: Rock Inscriptions in Indus Valley, Part I: Text; Part II: Plates.* 1989. Karl Jettmar, Mainz: Philipp von Zabern. Part I, www.pahar.in/pahar/1989-antiquities-of-northern-pakistan-vol-1-rock-inscriptions-in-indus-valley-by-jettmar-s-pdf; Part II, www.pahar.in/pahar/1989-antiquities-of-northern-pakistan-vol-1-rock-inscriptions-in-indus-valley-plates-by-jettmar-s-pdf.
- Atlas *Atlas Linguistique des Parlers Dardes et Kafirs, II. Commentaire.* 1972. Gérard Fussman, Paris: École française d'Extrême-Orient. www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.377314.
- CDIAL *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages.* 1966. R. L. Turner, London: Oxford University Press. www.archive.org/details/turner-a-comparative-dictionary-of-the-indo-aryan-languages-1966-1969.
- CP *Collected Papers, Vol. I, II, III, VI.* 1990-1996. K. R. Norman, Oxford: Pali Text Society.
- GDhp *The Gāndhārī Dharmapada.* 1962. Edited by John Brough, London: Oxford University Press. www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.142342.
- GI *Geschichte Indiens: Von der Induskultur bis heute.* 1998. Hermann Kulke, and Dietmar Rothermund, München: C.H. BECK.
- HGIP *Historical Grammar of Inscriptional Prakrits.* 1948. Madhukar Anant Mehendale, Poona: Deccan College, Postgraduate and Research Institute. www.archive.org/details/in.ernet.dli.2015.65282.

- IG *Indische Geschichte vom Altertum bis zur Gegenwart*. 1982. Hermann Kulke, Horst-Joachim Leue, Jürgen Lütt, and Dietmar Rothermund, München: R. Oldenbourg.
- IP *Inscriptions of the Pallavas*. 1988. T. V. Mahalingam, New Delhi: Indian Council of Historical Research. https://www.tamildigital-library.in/admin/assets/book/TVA_BOK_0011156_Inscriptions_of_the_Pallavas.pdf.
- IS *Indian Studies: Selected Papers*. 1986. Gustav Roth, Delhi: Sri Satguru Publications.
- J *Jātaka Together with Its Commentary*, Vol. V. 1963. Edited by V. Fausbøll, London: The Pali Text Society. http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/2_pali/1_tipit/2_sut/5_khudd/jatak5ou.htm.
- Kv *Kathāvatthu*, 2 vols. 1979. Edited by Arnold C. Taylor, London: The Pali Text Society. http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/2_pali/1_tipit/3_abh/kathavou.htm.
- LSS *Litteratur¹¹¹ und Sprache der Singhalesen*. 1900. Wilhelm Geiger, Strassburg: Karl J. Trübner. www.archive.org/details/Litteratur-UndSpracheDerSinghalesen.
- Sal *Schrift im alten Indien: Ein Forschungsbericht mit Anmerkungen*. 1993. Harry Falk, Tübingen: Gunter Narr. www.archive.org/details/falk_1993_Schrift_im_alten_Indien.
- SI *Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization Vol. I*. 1965. D. C. Sircar, Calcutta: University of Calcutta. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3371397>.

¹¹¹ มีการตีพิมพ์อีกครั้งในปี ค.ศ. 2018 โดยเปลี่ยนคำแรกของชื่อหนังสือให้สะกดตามแบบภาษาเยอรมันสมัยใหม่ คือ *Literatur*

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. บทความ

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑฺโฒ). “ถิ่นกำเนิดภาษาบาลี.” *วารสารธรรมชาธา*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 4), (มกราคม-มิถุนายน 2560): 11-87.

อุเทน วงศ์สถิตย์. “จารีกรอยพุทธบาทจากอานธรประเทศ: หลักฐานพุทธศาสนา นิกายวิภังชวาท.” *วารสารธรรมชาธา*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 15), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2565): 61-90.

• ภาษาต่างประเทศ

ภาษาอังกฤษ

1. หนังสือ

AGRAWALA, Vasudeva S.. *Varanasi Seals and Sealings*. Varanasi: Prithivi Prakashan, 1984.

ANDERSEN, P.K.. *Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka I: Critical Edition*. Freiburg: Hedwig Falk, 1990.

BARUA, Benimadhab. *Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves*. Calcutta: University of Calcutta, 1929.

BOYE, A.M., E. J. RAPSON, E. SENART, and P.S. NOBLE. *Kharoṣṭhī Inscriptions Discovered by Sir Aurel Stein in Chinese Turkestan*, 3 parts. Oxford: Clarendon Press, 1920-1929.

BURROW, T.. *A Translation of the Kharoṣṭhī Documents from Chinese Turkestan*. London: The Royal Asiatic Society, 1940.

- CUNNINGHAM, Alexander. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.I: Inscriptions of Asoka*. Calcutta: Superintendent of Government Printing, 1877.
- DAMSTEEGT, Theo. *Epigraphical Hybrid Sanskrit: Its Rise, Spread, Characteristics and Relationship to Buddhist Hybrid Sanskrit*. Leiden: E. J. Brill, 1978.
- DEO, Shantaram Bhalchandra, and Jagat Pati JOSHI. *Pauni Excavations (1969-1970)*. Nagpur: Nagpur University, 1972.
- GOKHALE, Shobhana. *Kanheri Inscriptions*. Pune: Deccan College Post Graduate and Research Institute, 1991.
- GUPTA, Parmeshwari Lal. *Coins: India - The Land and People*. New Delhi: National Book Trust, 1969.
- HULTZSCH, E.. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.I: Inscriptions of Asoka, New Edition*. Oxford: Clarendon Press, 1925.
- KANT, Shashi. *The Hāthīgumphā Inscription of Khāravēla and the Bhabru Edict of Aśoka: A Critical Study*. Delhi: Prints India, 1971.
- KONOW, Sten. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol.II Part I: Kharoshthī Inscriptions with the Exception of those of Aśoka*. Calcutta: Government India Central Publication Branch, 1929.
- KULKE, Hermann. *Orissa: A Comprehensive and Classified Bibliography*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1982.
- LENZ, Timothy. *A New Version of the Gāndhārī Dharmapada and a Collection of Previous-Birth Stories*. Seattle: University of Washington Press, 2003.
- LÜDERS, Heinrich. *Mathurā Inscriptions: Unpublished Papers Edited by Klaus L. Janert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961.

- _____. *Corpus Inscriptionum Indicarum Vol. II Part II: Bharhut Inscriptions*. Ootacamund: Government Epigraphist for India, 1963.
- MARSHALL, John, Alfred FOUCHER, and N.G. MAJUMDAR. *The Monuments of Sāñchī*, 3 vols. Delhi: Swati, 1982.
- MUKHERJEE, B.N.. *Studies in the Aramic Edicts of Aśoka*. Calcutta: Indian Museum, 1984.
- PARANAVITANA, Senarat. *Inscriptions of Ceylon*, Vol. I-II. Colombo: Department of Archaeology, 1970-2001.
- RAPSON, E.J.. *Indian Coins*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1898.
- SAHAI, Bhagwant. *The Inscriptions of Bihar*. Patna: Ramanand Vidya Bhawan, 1983.
- SALOMON, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- _____. *Ancient Buddhist scrolls from Gandhāra: The British Library Kharoṣṭhī Fragments*. Seattle: University of Washington Press, 1999.
- _____. *A Gāndhārī Version of the Rhinoceros Sūtra*. Seattle: University of Washington Press, 2000.
- SIRCAR, D.C.. *Aśokan Studies*. Calcutta: Indian Museum, 1979.
- SRINIVASAN, P.R., and S. SANKARANARAYANAN. *Inscriptions of the Ikṣvāku Period*. Hyderabad: Government of Andhra Pradesh, 1979.
- THAPLYAL, Kiran Kumar. *Studies in Ancient Indian Seals*. Lucknow: Akhila Bharatiya Sanskrit Parishad, 1972.
- WILLIS, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

2. บทความ

- BAILEY, H.W.. "Gāndhārī." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 4, (1946): 764-797.
- BARUA, Benimadhab. "Minor Old Brāhmī Inscriptions in the Udayagiri and Khaṇḍagiri Caves." *Indian Historical Quarterly*, 14, (1938): 158-166.
- BERNHARD, Franz. "Gāndhārī and the Buddhist Mission in Central Asia." *Añjali: Papers on Indology and Buddhism*. Edited by J. Tilakasiri. Peradeniya: Felicitation Volume Editorial Committee, University of Ceylon, 1970: 55-62
- BROUGH, John. "Comments on Third-Century Shan-Shan and the History of Buddhism." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 28, no. 3, (1965): 582-612.
- _____. "Supplementary Notes on Third-Century Shan-Shan." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 33, no. 1, (1970): 39-45.
- BÜHLER, G.. "A Prākṛit Grant of the Pallava King Śivaskandavarman." *Epigraphia Indica*, 1, (1892): 2-10.
- CAILLAT, Colette. "Some Idiosyncrasies of Language and Style in Asoka's Rock Edicts at Girnar." *Hinduismus und Buddhismus: Festschrift für Ulrich Schneider*. Freiburg: Hedwig Falk, 1987: 87-100.
- FALK, Harry. "The Preamble at Pāṅgurāriā." *Bauddhavidyāsudhākaraḥ: Studies in Honour of Heinz Bechert on the Occasion of His 65th Birthday*. Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica, 1997: 107-121.

- _____. “The Pātagaṇḍigūḍem Copper-Plate grant of the Ikṣvāku King Ehavala Cāntamūla.” *Silk Road Art and Archaeology: Journal of the Institute of Silk Road Studies, Kamakura*, 6, (1999-2000): 275-283.
- GHOSHAL, S.N.. “On the Interpretation of an Old Brāhmī Inscription Found at the Jogīmārā Cave of Rāmgaṛḥ Hills.” *Journal of the Asiatic Society, Calcutta*, 21, (1979): 78-94.
- HULTZSCH, E.. “Mayidavōlu Plates of Śivaskandavarman.” *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 84-89.
- _____. “Koṇḍamudi Plates of Jayavarman.” *Epigraphia Indica*, 6, (1900-1901): 315-319.
- _____. “British Museum Plates of Chārudevī.” *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 143-146.
- _____. “Plates of Vijaya-Devavarman.” *Epigraphia Indica*, 9, (1907-1908): 56-59.
- IRWIN, John. “Aśokan Pillars: A Reassessment of the Evidence.” *The Burlington Magazine*, 115, no. 848, (November 1973): 703-720; 116, no. 861, (December 1974): 712-726; 117, no. 871, (October 1975): 631-643; 118, no. 884 (November 1976): 734-753.
- Itō, Gikyō. “A new interpretation of Aśokan inscriptions, Taxila and Kandahar I.” *Studia Iranica*, 6, (1977): 151-161.
- _____. “Aśokan inscriptions, Laghmān I and II.” *Studia Iranica*, 8, (1979): 175-183.
- KOLTE, V.B.. “Brahmi Inscriptions from Pauni.” *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 169-174.

- KRISHNA RAO, B.V.. "Two Salankayana Charters from Kanukollu: A. Plates of Nandivarman (I), Year 14." *Epigraphia Indica*, 31, (1955-1956): 1-7.
- LAWSON, Simon D.. "Dhāraṇī Sealings in British Collections." *South Asian Archaeology 1983 Vol.II*. Naples: Istituto Universitario Orientale, 1985: 703-717.
- LÜDERS, Heinrich. "A List of Brāhmī Inscriptions from the Earliest Times to about A.D. 400 with the Exception of those of Aśoka." *Epigraphia Indica*, 10, (1909-1910): appendix.
- MUKHERJEE, B.N.. "Kharoshthī Documents of Shan-Shan and the Kushāṇa Empire." *Studies in the Sources on the History of Pre-Islamic Central Asia*. Edited by J. Harmatta. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979: 91-97.
- _____. "A Note on the Khandahar Fragmentary Aramaic Inscription of Asoka." *Śrī Dinesacandrika, Studies in Indology: Shri D.C. Sircar Festschrift*. Delhi: Sundeep, 1983: 407-410.
- _____. "The Taxila Edict of Asoka." *Journal of Central Asia*, 7, no. 1, (1984): 17-27.
- NAIK, A.V.. "Inscriptions of the Deccan: An Epigraphical Survey (Circa 300 B.C.–1300 A.D.)." *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, 9, no. 1/2, (December 1948): 1-160.
- NORMAN, K.R.. "Notes on the Greek Version of Aśoka's Twelfth and Thirteenth Rock Edicts." *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1972): 111-118.

- _____. "The Dialects in which the Buddha Preached." *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980: 61-77.
- _____. "The Orthography of the Girnār Version of the Aśokan Rock Edicts." *Bulletin d'Études Indiennes*, 5, (1987): 273-285.
- _____. "Studies in the Minor Rock Edicts of Aśoka." *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, no. 2, (July 1991): 243-253.
- _____. "The Aśokan Inscriptions and Prakrit Dialect Geography." *Jainism and Prakrit in Ancient and Medieval India: Essays for Prof. Jagdish Chandra Jain*. Edited by N. N. Bhattacharyya. New Delhi: Manohar, 1994: 51-57.
- ROTH, Gustav. "Particular Features of the Language of the Ārya-Mahāsāmghika Lokottaravādins and their Importance for Early Buddhist Tradition." *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980: 78-135.
- _____. "Notes on Inscriptions of Aśoka." *Prajñā Bhārātī*, 2, (1982): 32-53.
- SALOMON, Richard. "The Kṣatrapas and Mahākṣatrapas of India." *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens / Vienna Journal of South Asian Studies*, 17, (1973): 5-25.
- _____. "A Preliminary Survey of Some Early Buddhist Manuscripts Recently Acquired by the British Library." *Journal of the American Oriental Society*, 117, no. 2, (April-June 1997): 353-358.

- SARKAR, H.. "A Note on Some Fragmentary Inscriptions from Nagarjunakonda." *Epigraphia Indica*, 38, (1969-1970): 175-178.
- SARMA, Inguva Karthikeya. "Some More Inscriptions from Amarāvati Excavations and the Chronology of the Mahāstūpa." *Studies in Indian Epigraphy*, 1, (1975): 60-74.
- SASTRI, K. A. Nilakanta, and K. GOPALACHARI, "Epigraphical Notes." *Epigraphia Indica*, 24, (1937-1938): 279-282.
- SCHOPEN, Gregory. "On the Buddha and His Bones: The Conception of a Relic in the Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa." *Journal of the American Oriental Society*, 108, no. 4 (October-December 1988): 527-537.
- SENART, E.. "The Inscriptions in the Caves at Karle." *Epigraphia Indica*, 7, (1902-1903): 47-74.
- _____. "The Inscriptions in the Caves at Nāsik." *Epigraphia Indica*, 8, (1905-1906): 59-96.
- SHARMA, R.C.. "New Inscriptions from Mathurā." *Mathurā: The Cultural Heritage*. Edited by Doris Meth Srinivasan. New Delhi: American Institute of Indian Studies, 1989: 308-315.
- SIRCAR, D.C.. "Two Inscriptions from Guntur District: 2. Mañchikallu Inscription of Pallava Siṃhavarman." *Epigraphia Indica*, 32, (1957-1958): 87-90.
- _____. "More Inscriptions from Nagarjunakonda." *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 1-36.
- _____. "Penugonda Plates of Hastivarman." *Epigraphia Indica*, 35, (1963-1964): 145-150.

- _____. “Three Copper-Plate Charters: 1. Dhārikāṭūra Grant of Achaṇḍavarman, Year 35.” *Epigraphia Indica*, 36, (1965-1966): 1-7.
- SIRCAR, D.C., and K.G. KRISHNAN. “Two Inscriptions from Nagarjunakonda.” *Epigraphia Indica*, 34, (1961-1962): 17-22.
- THOMAS, F.W.. “Some Notes on Central Asian Kharoṣṭhī Documents.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 513-549.
- TRABOLD, Jeanne L.. “A Chronology of Indian Sculpture: The Sātavāhana Chronology at Nāsik.” *Artibus Asiae*, 32, no. 1, (1970): 49-88.
- VATS, Madho Sarup. “Unpublished Votive Inscriptions in the Caitya Cave at Karle.” *Epigraphia Indica*, 18, (1925-1926): 325-329.
- VOGEL, J.Ph.. “Prakrit Inscriptions from a Buddhist Site at a Nagarjunikonda.” *Epigraphia Indica*, 20, (1929-1930): 1-37.
- _____. “Additional Prākṛit Inscriptions from Nāgārjunikoṇḍa.” *Epigraphia Indica*, 21, (1931-1932): 61-71.
- WIJAYARATNE, D.J.. “Notes and Queries: Some Observations on the Intervocalic Sonant in Sinhalese Inscriptions.” *University of Ceylon Review*, 1, (1943): 102-107.
- WIJERATNE, P.B.F.. “Phonology of the Sinhalese Inscriptions up to the End of the Tenth Century A.D.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 11, no. 3, (1945): 580-594; 12, no. 1, (1947): 163-183; 13, no.1, (1949): 166-181; 14, no. 2, (1952): 263-298.
- WRIGHT, J.C.. “Reviewed Work: *Das Ältere Mittelindisch im Überblick.*” *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, no. 2, (1987): 349.

3. วิทยานิพนธ์

LAWSON, Simon D.. "A Catalogue of Indian Buddhist Clay Sealings in British Museums." PhD diss., University of Oxford, 1982.

ภาษาเยอรมัน

1. หนังสือ

DAVARY, G. Djelani and Helmut HUMBACH. *Eine weitere aramäische Inschrift der Periode des Aśoka aus Afghanistan*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1974.

GEIGER, Wilhelm. *Kleine Schriften: zur Indologie und Buddhismuskunde*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1973.

HINÜBER, Oskar von. *Das ältere Mittelindisch im Überblick*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2001.

HUMBACH, Helmut. *Die aramäische Inschrift von Taxila*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1969.

JANERT, Klaus Ludwig. *Abstände und Schlußvokalverzeichnungen in Asoka-Inschriften*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1972.

LÜDERS, Heinrich. *Bruchstücke buddhistischer Dramen*. Berlin: Georg Reimer, 1911.

NIKLAS, Ulrike. *Die Editionen der Aśoka-Inschriften von Erraguḍi*. Bonn: VGH Wissenschaftsverlag, 1990.

SCHNEIDER, Ulrich. *Die grossen Felsen-Edikte Aśokas: kritische Ausgabe, Übersetzung und Analyse der Texte*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978.

WINDISCH, Ernst. *Geschichte der Sanskrit-Philologie und Indischen Altertumskunde I*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1917.

2. บทความ

ALSDORF, Ludwig. "Ardha-Māgadhī." *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung / The Language of the Earliest Buddhist Tradition*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980: 17-23.

FALK, Harry. "Kunstichtung in den Höhlen von Rāmgarh." *Asiatische Studien / Études asiatiques*, 45, no. 2, (1991): 257-276.

HINÜBER, Oskar von. "Sanskrit und Gāndhārī in Zentralasien." *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien: Vorträge des Hamburger Symposiums vom 2. Juli bis 5. Juli 1981*. Edited by Klaus Röhrborn, and Wolfgang Veenker. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983: 27-34.

LÜDERS, Heinrich. "Epigraphische Beiträge: I. Die Inschriften von Bhattiprōlu." *Philologica Indica*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1940: 213-229.

METTE, Adelheid. "Zum Stil der Aśoka-Inschriften." *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 44 (Festgabe für Karl Hoffmann), (1985): 145-159.

NIKLAS, Ulrike. "Bemerkungen zu einer neuen Edition der 14 großen Felsenedikte Aśokas in Erraguḍi." *Studien zur Indologie und Iranistik*, 10, (1984): 213-229.

ภาษาฝรั่งเศส

1. หนังสือ

BLOCH, Jules. *Les inscriptions d'Asoka*. Paris: Les Belles Lettres, 1950.
_____. *Recueil d'Articles de Jules Bloch 1906-1955: Textes rassemblés*

par Colette Caillat. Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1985.

LA VALLÉE POUSSIN, Louis de. *L'Inde aux temps des Mauryas et des Barbares, Grecs, Scythes, Parthes et Yue-Tchi*. Paris: E. de Boccard, 1930.

2. บทความ

BLOCH, Jules. "Trois Notes." *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 44, no. 1, (1947-1950): 43-53.

CAILLAT, Colette. "Sur l'authenticité linguistique des édits d'Asoka." *Dialectes dans les Littératures Indo-aryennes: Actes du Colloque International*. Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne, 1989: 413-432.

FUSSMAN, Gérard. "Pouvoir central et régions dans l'Inde ancienne: le problème de l'empire maurya." *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, 37, no. 4, (July-August, 1982): 621-647.

_____. "Upāya-kauśalya: L'implantation du bouddhisme au Gandhāra." *Bouddhisme et cultures locales: Quelques cas de réciproques adaptations*. Edited by Fukui Fumimasa, Gérard Fussman. Paris: École française d'Extrême-Orient, 1994: 17-51.

ภาษาญี่ปุ่น

1. หนังสือ

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥). *Indo Bukkyō Himei no Kenkyū* インド仏教碑銘の研究 (A Comprehensive Study of the Indian Buddhist Inscriptions), 3 parts. Kyoto: Heirakuji Shoten, 1996-2003.

2. บทความ

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥). “Nāgārjunakoṇḍa bukkyō himei Nāgārjunakoṇḍa の仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Nāgārjunakoṇḍa).” *Tōhoku Daigaku Bungakubu Kenkyū Nenpō* 東北大学文学部研究年報 (The Annual reports of the Faculty of Arts and Letters, Tohoku University), 40, (1990): 1(142)-50(93).

_____. “Amarāvati Bukkyō Himei Amarāvati 仏教碑銘 (Buddhist Inscriptions from Amarāvati).” *Naritasan bukkyō kenkyūjo kiyō* 成田山仏教研究所紀要 (Journal of Naritasan Institute for Buddhist Studies), 15, no. 2, (1992): 207-302.

ภาษาจีน

1. หนังสือ

DUAN, Qing (段晴) and TSHELOTHAR (才洛太). *Qīng hǎi zàng yī yào wén huà bó wù guǎn cáng Qū lú wén chǐ dú* 青海藏医药文化博物馆藏佉卢文尺牍 (Kharoṣṭhī Documents Preserved in Qinghai Tibetan Medical Culture Museum). Shàng hǎi: Zhōng xī shū jú, 2016.

DUAN, Qing (段晴) and ZHANG Zhiqing (张志清). *Zhōng guó guó jiā tú shū guǎn cáng xī yù wén shū—Fàn wén Qū lú wén juàn* 中国国家图书馆藏西域文书——梵文、佉卢文卷 (Xinjiang Manuscripts Preserved in the National Library of China: Sanskrit Fragments and Kharoṣṭhī Documents). Shàng hǎi: Zhōng xī shū jú, 2013.¹¹²

¹¹² เนื้อหาบางส่วนในหนังสือนี้ เคยลงตีพิมพ์ในวารสารวิชาการปี ค.ศ. 2012
ดูได้ในบรรณานุกรมของหนังสือ

2. บทความ

- DUAN, Qing (段晴). “Sà jiā móu yún de jiā yuán——yǐ Ní yǎ 29 hào yí zhǐ chū tǔ Qū lú wén shū guān Shàn shàn wáng guó de jiā zú yǔ shè huì 萨迦牟云的家園——以尼雅29号遗址出土佉卢文书观鄯善王国的家族与社会 (Saḡamoi’s Homestead: Looking at Shanshan’s Family and Society from the Kharoṣṭhī Documents of Ruin 29 in Niya).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 3, (2016): 54-64, 143. <https://dx.doi.org/10.16363/j.cnki.xyyj.2016.03.007>.
- GUAN, Di (关迪). “Hé tián bó wù guǎn cáng Qū lú wén pàn jué shū kǎo shì 和田博物馆藏佉卢文判决书考释 (Annotation of a Kharoṣṭhī Document of Judgment Collected in Hetian Museum).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 4, (2014): 9-15, 139.
- LOUKOTA, Diego (王臣邑). “Hé tián bó wù guǎn cáng yuán yú Qiū cí guó de yī jiàn qū lú wén mù dú 和田博物馆藏源于龟兹国的一件佉卢文木牍 (A Kharoṣṭhī Document from Kucha in the Collection of the Hetian Museum).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 3, (2016): 65-74, 143. <https://dx.doi.org/10.16363/j.cnki.xyyj.2016.03.008>.
- Wu, Yunpei (吴贇培). “Hé tián bó wù guǎn cáng Qū lú wén chǐ dú fàng qī shū zài shì yì 和田博物馆藏佉卢文尺牍放妻书再释译 (A New Transcription and Translation of the Kharoṣṭhī Deed of Divorce in Hetian Museum).” *Xī yù yán jiū* 西域研究 (The Western Regions Studies), no. 3, (2016): 75-83, 144. <https://dx.doi.org/10.16363/j.cnki.xyyj.2016.03.009>.